

Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement

Voorbereid op de oude dag

Netspar Werkprogramma 2015-2019

20 mei 2014

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Inleiding	5
2. Evaluatie en strategie; integraal onderzoek, beter toepasbaar, meer zichtbaar	6
3. Werkprogramma 2015-2019	11
A. Kennisontwikkeling: gericht sturen, individu centraal, diversiteit in disciplines	
B. Kennisdeling: toegankelijk, toepasbaar, internationaal leren	
C. Versterking Netspar-netwerk; verbinden, intensiveren relatiemanagement, eenvoud	
Bijlage	
I. Onderzoeksagenda van de toekomst	17

Samenvatting

Netspar is als onderzoeksnetwerk en denktank, waarin sector, overheid en wetenschap intensief samenwerken, al negen jaar succesvol. Recente evaluaties door de overheid en door de partners van Netspar bevestigen onafhankelijk van elkaar de wetenschappelijke en maatschappelijke betekenis van Netspar en onderstrepen de rol die Netspar heeft bij de kennisoverdracht tussen wetenschap en praktijk.

De hoofdaanbevelingen van beide evaluatiecommissies hebben eenzelfde strekking en betreffen met name:

- het gericht betrekken van meer disciplines;
- het vergroten van de toegankelijkheid en toepasbaarheid van het onderzoek;
- het effectiever communiceren van de resultaten van onderzoek naar een bredere groep van pensioenprofessionals.

De aanbevelingen van beide commissies sluiten aan bij de strategie voor 2015-2019 en dragen bij aan de versterking van Netspar. Ze zijn verwerkt in het werkprogramma voor de komende periode.

Verschillende maatschappelijke ontwikkelingen leiden tot een fundamentele bezinning op ons pensioenstelsel en, breder, op de financiering van de oude dag. Dat vraagt om een meer integrale benadering, met het imperfecte individu als uitgangspunt, en levert belangrijke nieuwe kennisvragen op. Dit vormt input voor een nieuwe onderzoeksagenda 2015-2019, als onderdeel van het werkprogramma.

Met het werkprogramma 2015-2019 beoogt Netspar bij te blijven dragen aan de voortdurende verbetering van de mogelijkheden voor financiering van de 'oude dag' in Nederland, door:

- a. kennisontwikkeling (onderzoek);
- b. kennisdeling (papers, events en onderwijs);
- c. netwerkfunctie (sector, overheid en wetenschap).

In het werkprogramma 2015-2019 zijn, in lijn met de strategie en de aanbevelingen uit de evaluaties, de volgende accenten gelegd:

- a) *Kennisontwikkeling: individu centraal, gericht sturen, diversiteit in disciplines*
Netspar organiseert - in afstemming met de partners - een onderzoeksagenda op hoofdlijnen voor de periode 2015-2019 ten aanzien van de financiering van de oude dag. Daarin zal, nog meer dan in de afgelopen periode, het individu centraal worden gesteld. Nieuwe databronnen bieden de mogelijkheid om meer inzicht te krijgen in de risico's op oude dag en het (imperfecte) keuze- en beslisgedrag van het individu. Zorgvuldige evaluatie van ervaringen in het buitenland kunnen inzicht verschaffen in alternatieve oplossingen voor de voorbereiding van het individu op zijn oude dag.

De onderzoeksagenda vult Netspar gericht in en betreft onderzoekers door een jaarlijkse open competitie. Daarnaast zet Netspar - in overleg met de partners -

kortlopende projecten uit ('topicality projecten') voor actuele toegepaste vragen. De invalshoek is primair sociaaleconomisch, maar nog meer dan in het verleden zullen, samenhangend met de onderzoeksvraag, ook andere disciplines (sociologie, psychologie, rechten, communicatie) bij de uitwerking worden betrokken.

- b) *Kennisdeling: accent op toegankelijkheid, toepasbaarheid, internationaal leren*
Netspar zorgt voor actieve kennisuitwisseling tussen onderzoekers, professionals en beleidsmakers door hen actief te betrekken bij de begeleiding van zowel langlopende als actuele onderzoeksprojecten en door seminars en conferenties te organiseren waarop onderzoeksresultaten worden gepresenteerd. In de afgelopen periode waren er jaarlijks circa 30 werkgroepen met in totaal gemiddeld 900 deelnemers per jaar. In de komende periode gaat Netspar zich, nog meer dan in het verleden, inzetten voor het ontsluiten van het onderzoek voor een bredere groep van pensioenprofessionals, via toegankelijke samenvattingen (Netspar Briefs) en bijdragen aan professionele platforms (ESB, Me Judice, etc). Daarin zal met name de toepasbaarheid van het onderzoek worden belicht. Via het internationale netwerk zorgt Netspar voor kennisuitwisseling met het buitenland. Voor 2015 wordt een internationale conferentie voorbereid over de ervaringen met pensioenhervormingen in het buitenland en de lessen die daaruit volgen voor Nederland.
- c) *Netwerk: platform voor discussie, verbinden van standpunten, versterken relatiemanagement, eenvoud*
Netspar biedt een open en neutraal platform voor kennisuitwisseling over pensioenen en de financiering van de oude dag. Netspar zet zich daarbij in voor een constructieve bijdrage gebaseerd op inzichten uit wetenschappelijk onderzoek, draagt bouwstenen aan, brengt problemen in kaart, ontwikkelt scenario's, en biedt met gerichte - kwantitatieve - analyses inzicht in de voor- en nadelen van alternatieve oplossingen. Waar mogelijk worden standpunten verbonden en uitruilen inzichtelijk gemaakt om zo discussies te helpen slechten. Doordat partners aan het roer zitten, wordt flexibel ingespeeld op de kennisbehoefte vanuit de praktijk en het beleid. Toepasbaarheid van kennis staat voorop, naast wetenschappelijke onafhankelijkheid in de resultaten van het onderzoek. Netspar is zo een voorbeeld van de 'triple helix' die de Europese Commissie propageert als model voor samenwerking tussen universiteiten, private partners en overheid. Organisatie, werkwijze, subsidie-instrumenten en typen publicaties zullen waar nodig en mogelijk worden vereenvoudigd. En het relatiemanagement wordt geïntensiveerd om partners optimaal betrokken te houden en over en weer goed aangesloten te blijven.

1. Inleiding

Netspar is als onderzoeksnetwerk en denktank, waarin sector, overheid en wetenschap intensief samenwerken, al negen jaar succesvol in kennisontwikkeling (onderzoek) en kennisdeling (papers, events en onderwijs) op het brede gebied van pensioen, vergrijzing en de oude dag. Daarmee beoogt Netspar bij te dragen aan de voortdurende verbetering van de mogelijkheden voor financiering van de 'oude dag' in Nederland.

Verschillende maatschappelijke ontwikkelingen leiden tot een fundamentele bezinning op ons pensioenstelsel en, breder, op de financiering van de oude dag. Dat vraagt om een meer integrale benadering, met het imperfecte individu als uitgangspunt, en levert belangrijke nieuwe kennisvragen op. Vragen die in onderlinge samenhang moeten worden beantwoord, op basis van objectief en gedegen onderzoek. Dit vormt input voor een vernieuwing van de onderzoeksagenda, waarin het individu meer centraal staat en een grotere diversiteit aan wetenschappelijke disciplines is vereist.

Gegeven het aflopen in april 2015 van zowel het huidige programma dat door de partners wordt gefinancierd, als het door de overheid bekostigde programma, is met het oog op continuering van Netspar een ambitie en strategie voor 2015-2019 geformuleerd. Zowel de overheid (NWO namens SZW) als de partners hebben de activiteiten van Netspar geëvalueerd en daarin is ook de strategie voor de komende jaren meegenomen. Beide evaluaties waren zeer positief. De aanbevelingen waren in lijn met de eigen evaluatie, die ten behoeve van de strategie is uitgevoerd en dragen bij aan de versterking van Netspar. De strategie en de aanbevelingen uit de evaluaties zijn vertaald in een werkprogramma 2015-2019, dat de steun heeft van Raad van Toezicht en het kader vormt voor de nader uit te werken jaarplannen en activiteiten in de komende periode. Met het werkprogramma 2015-2019 beoogt Netspar bij te dragen aan de verbetering van het pensioenstelsel door:

- a. kennisontwikkeling (onderzoek);
- b. kennisdeling (publicaties, events en onderwijs);
- c. netwerkfunctie (sector, overheid en wetenschap).

In dit document wordt het werkprogramma nader uiteengezet, maar wordt allereerst kort ingegaan op de relevante ontwikkelingen, de ambitie en strategie van Netspar en op de evaluaties namens de partners en namens de overheid.

2. Evaluaties en strategie; integraal onderzoek, beter toepasbaar, meer zichtbaar

2.1 Context wijzigt; fundamentele bezinning op financiering oude dag

Een stijgende levensverwachting, achterblijvende economische groei en een lage rente hebben in de afgelopen jaren de financiële houdbaarheid van ons pensioenstelsel onder druk gezet. Pensioenen zijn geen vast gegeven meer en het risico voor de financiering van de oude dag wordt nadrukkelijker bij het individu gelegd. Voor de toekomst moet tevens rekening worden gehouden met kritischer consumenten, individualisering en hogere eisen die gesteld worden aan transparantie en verantwoording. Het leidt bij elkaar tot een fundamentele bezinning op ons pensioenstelsel en, breder, de financiering van de oude dag. Een integrale benadering van de oude dag, met het imperfecte individu als uitgangspunt, levert belangrijke nieuwe kennisvragen op. Vragen die in onderlinge samenhang moeten worden beantwoord, op basis van objectief en gedegen onderzoek. In de onderzoeksagenda voor 2015-2019 zal wat meer het accent op vraagstukken van het imperfecte individu, zijn gedrag en de risico's die hij loopt (micro) worden gelegd. Tegelijkertijd zullen we ook aandacht blijven schenken aan de fundamentele vragen rond het pensioenstelsel, die veelal meer macro zijn.

2.2. Missie; bijdrage aan Nederlands pensioendebat

Netspar is een onderzoeksnetwerk en denktank en heeft de navolgende missie:

Netspar draagt bij aan de voortdurende verbetering van de mogelijkheden voor financiering van de 'oude dag' in Nederland.

Dit doet Netspar door netwerkontwikkeling, het formuleren en uitvoeren van wetenschappelijke onderzoekprogramma's, inclusief kennisuitwisseling met het buitenland, en een daaraan gekoppeld programma voor kennisoverdracht in Nederland.

In de missie is, mede ingegeven door de evaluaties namens zowel de partners als de overheid, nadrukkelijker aangegeven dat de activiteiten zich richten op het leveren van een bijdrage aan het Nederlandse pensioendebat en de Nederlandse pensioeninnovatie.

2.3 Ambitie: gezaghebbend en innovatief

Netspar heeft als ambitie in Nederland gezaghebbend en innovatief te zijn op het gebied van financiering van oude dag. Ondersteunend daaraan is de ambitie om internationaal contacten te versterken door erkenning als kennisnetwerk en door internationale samenwerking in onderzoek en kennisuitwisseling.

2.4 SWOT en evaluaties van overheid en partners als basis voor strategie

Als basis voor de strategie en voor de evaluaties namens overheid en partners is er een zelfevaluatie opgesteld en is er een SWOT-analyse gemaakt (figuur1).

SWOT

Figuur 1: SWOT-analyse Netspar

De aandachtspunten uit de SWOT-analyse sluiten aan bij de aanbevelingen uit de evaluaties die namens de overheid en de partners zijn uitgevoerd.

Evaluatie namens de overheid: keuze ten aanzien van diversiteit aan disciplines

In de zomer van 2013 is Netspar geëvalueerd door NWO. De evaluatie is uitgevoerd namens de ministeries van SZW, Financiën, EZ en OCW, en betrof een eindevaluatie van het programma 2007-2010 en een tussentijdse evaluatie van het pensioeninnovatieprogramma 2011-2014. Netspar scoorde (evenals in 2010) 'very good' op zowel wetenschappelijke betekenis, maatschappelijk belang en de kennisoverdracht tussen wetenschap en praktijk. De 'national impact in economics' scoort zelfs 'outstanding'. De commissie steunt de beweging naar meer internationale samenwerking en oordeelt dat Netspar daarmee op de goede weg is. Verder had de commissie de aanbeveling om naar de toekomst toe een heldere keuze te maken ten aanzien van de mate waarin Netspar wil inzetten op multidisciplinariteit (volledig doorvoeren of een louter economisch blijven). Tot slot onderstreepte de commissie het belang van het behoud van wetenschappelijke onafhankelijkheid.

"The various research results are in general of a very high standard and have led to new insights that have attracted international attention. Netspar is successful in engaging nearly every Dutch economist working on pensions in the Netherlands and as such continues to expand and maintain the quality of the network. The committee is positive about the societal significance of Netspar."

SZW/NWO Evaluation of Netspar, January 2014

A.F Heerma van Voss (vz), D. Blake, J. Gierveld, B.K. van Popta en L. den Hartog.

Evaluatie namens de partners: meer nadruk op toepasbaarheid van onderzoek

Begin 2014 heeft een commissie namens de partners een evaluatie uitgevoerd over de Netspar-activiteiten in de periode 2011-2013. Daarin is tevens de strategie voor 2015-2019 meegenomen. Ook uit de evaluatie namens de partners blijkt een "grote waardering ... voor de prestaties van Netspar op het gebied van onderwijs, onderzoek en netwerk."

"grote waardering ... voor de prestaties van Netspar op het gebied van onderwijs, onderzoek en netwerk. De afgelopen jaren heeft Netspar veel geïnvesteerd in de agenda zoals die door alle betrokken partijen samen is opgesteld. De samenwerking binnen het netwerk is in sterke mate gegroeid. Daardoor hebben belangrijke discussies kunnen plaatsvinden en is een wezenlijke bijdrage geleverd aan het verbeteren van de kennis van wetenschap, sector en beleidsmakers met betrekking tot pensioenvraagstukken in brede zin. De toekomstbestendigheid van ons stelsel staat nog steeds onder druk en er zijn nog vele vragen te stellen. Partners denken dat Netspar, beter dan welke organisatie ook in Nederland, uitgerust is om vanuit een wetenschappelijke invalshoek de belangrijke vragen te adresseren en een platform te zijn voor discussie. Mede daardoor zijn partners en beleidsmakers in staat het pensioenstelsel van overmorgen duurzaam vorm te geven."

Evaluatiecommissie namens partners, april 2014

Erik van Houwelingen (vz), Arnout Boot, Geert van Daelen, Cees Oudshoorn, Olaf Sleijpen, Lou Spoor

De commissie komt tot vijf hoofdaanbevelingen:

- betrek meer disciplines;
- vergroot de toepasbaarheid van het onderzoek;
- werk vanuit het Nederlandse pensioendomein;
- ambitie vraagt om aanscherping van de werkwijze;
- verhoog de effectiviteit van profilering en communicatie.

De aanbevelingen vanuit beide evaluaties zijn voor de directie van Netspar herkenbaar en dragen bij aan de versterking van Netspar. Zij zijn in de strategie en het werkprogramma voor 2015-2019 verwerkt.

2.5 Strategie; integrale benadering, toepasbare resultaten en bouwstenen voor pensioendebat

Om de missie en ambitie te realiseren, is een strategie geformuleerd, waarin voor de komende jaren een zestal bewegingen zijn te herkennen. Deze zes bewegingen vloeien mede voort uit de SWOT die is gemaakt (figuur 1) en sluiten aan bij de aanbevelingen uit de recente evaluaties namens de overheid en namens de partners:

- individu op de oude dag centraal;
- vergroten van diversiteit aan disciplines waar de onderzoeksvraag dat vraagt;
- sterker verbinden, breder toegankelijk, meer toepasbaar;
- binden van gezichtsbepalende onderzoekers;
- gerichte kennisuitwisseling met het buitenland t.b.v. het debat in Nederland;
- duurzame funding, eenvoud in uitvoering.

Individu op de oude dag centraal. Het accent komt meer te liggen op vraagstukken van het individu, zijn gedrag, de moeilijkheden om over de oude dag te beslissen, en de risico's die hij loopt (micro). Tegelijkertijd zullen we ook aandacht blijven schenken aan de fundamentele vragen rond het pensioenstelsel, die veelal meer macro zijn. Met het individu als vertrekpunt is een integrale visie op de financiering van de oude dag vereist, waarbij het individu en de vraag hoe om te gaan met de onzekerheden van de oude dag centraal staan.

Vergroten van diversiteit aan disciplines waar de onderzoeksvraag dat vraagt. Een integrale visie op de financiering van de oude dag houdt in dat het pensioen wordt gezien in samenhang met de andere pijlers van de oude dag: werk, wonen, uitgavenpatronen, ouderenzorg. Het houdt tevens in dat naast de 'harde' financieel-economische vraagstukken ook nadrukkelijk de 'zachte' gedragskanten en communicatie een volwaardige plaats binnen het Netsparprogramma krijgen. Dat betekent dat, daar waar dat relevant is, de inbreng van andere wetenschappelijke disciplines (zoals sociologie, psychologie, recht en communicatie) voor beleidsrelevant onderzoek geborgd moet worden.

Sterker verbinden, breder toegankelijk, meer toepasbaar. Netspar heeft een belangrijke rol in het pensioendebat als neutraal platform en door het aandragen van bouwstenen, het verbinden van uiteenlopende visies en het inzichtelijk maken van keuzes, zonder zelf standpunten in te nemen. Netspar baseert zich op inzichten uit wetenschappelijk onderzoek, ontwikkelt scenario's, en biedt met gerichte - kwantitatieve- analyses inzicht in de voor- en nadelen van alternatieve oplossingen. De effectieve bijdrage aan het debat wordt verder vergroot door de resultaten van onderzoek op een inzichtelijke wijze, voor een breder publiek van pensioenprofessionals beter te ontsluiten. En daarbij explicieter aandacht te geven aan de toepasbaarheid van de onderzoeksresultaten.

Binden van gezichtsbepalende onderzoekers. De kwaliteit van het onderzoek staat aan de basis van de effectiviteit van Netspar. Voor de zichtbaarheid van Netspar in het pensioendebat is het van belang dragende onderzoekers van naam op verschillende disciplines een actievere rol te geven in de profilering van Netspar. Dat maakt dat onderzoeksgelden, ook om versnippering te voorkomen, waar nodig geconcentreerd zullen worden ingezet om gezichtsbepalende senior onderzoekers aan Netspar te kunnen binden. Omdat ook het onderzoek voor meer onderzoekers toegankelijk moet blijven, is vereist dat selectief wordt omgegaan met de grootte van de onderzoeksgrants.

Gerichte kennisuitwisseling met het buitenland t.b.v. het debat en innovatie in Nederland. Bestaande internationale netwerken worden verstevigd, door oprichting van het academisch netwerk ISPAR en het uitbreiden van de samenwerking met Europese onderzoekers in het kader van Horizon 2020. Het doel daarbij is primair de kennisuitwisseling ten behoeve van het Nederlandse pensioendebat te versterken en van elkaar te leren.

Duurzame funding, eenvoud in uitvoering. Om de continuïteit van kennisontwikkeling, kennisdeling en ook de bijzondere netwerkfunctie te borgen is een structurele financiering vanuit huidige partners en overheid essentieel. Netspar streeft naar een verdere vereenvoudiging van de governance en bedrijfsvoering ook om naar de toekomst toe kosten te blijven beheersen. Daarnaast zal Netspar zich inspannen nieuwe partners aan te trekken en onderzoeksgelden te verwerven vanuit Europa.

3. Werkprogramma 2015-2019

De genoemde strategische bewegingen hebben hun weerslag gekregen in het werkprogramma voor 2015-2019. In het werkprogramma zijn de volgende accenten gelegd:

- A. Kennisontwikkeling: gericht sturen, individu centraal, diversiteit in disciplines
- B. Kennisdeling: toegankelijk, toepasbaarheid, internationaal leren
- C. Versterking Netspar-netwerk; verbinden, intensiveren relatiemanagement, eenvoud

Essentie is tot een onderzoeks- en innovatieagenda 2015-2019 te komen waarin het individu centraal staat. Meer inzicht in de wijze waarop het individu omgaat met de oude dag en de voorbereiding daarop, de onzekerheden waarmee het wordt geconfronteerd, en de vraag hoe op effectieve manier wordt gecommuniceerd over inkomen, de toereikendheid daarvan, en alle daarmee gepaard gaande onzekerheden, staan bovenaan de agenda. Daaruit vloeit voort dat ook andere disciplines (recht, sociologie, psychologie, communicatie) nadrukkelijk aangehaakt worden. Meer aandacht zal uitgaan naar de gedragsaspecten en in het verlengde van de integrale benadering van de oude dag ligt ook aandacht voor de betekenis van werk, wonen en zorg voor het pensioendomein. Daarnaast is een vernieuwing van de economische focus op pensioenen nodig o.a. gericht op de verzekeraarbaarheid en beheersing van biometrische risico's (langlevensrisico), keuze en verplichting en het belang van kapitaalgedekte pensioenen voor de economische groei en conjunctuur. Naast deze micro-vraagstukken blijft Netspar zich ook inspannen voor de 'macro' vragen over het pensioenstelsel als geheel en de hervormingen die bijdragen aan een versterking van de toekomstbestendigheid van de financiering van de oude dag. De precieze invulling van de onderzoeksagenda wordt in overleg met de partners vastgesteld. Een korte schets van mogelijke onderwerpen is te vinden in bijlage I.

Hierna worden de verschillende onderdelen van het werkprogramma toegelicht.

A. Kennisontwikkeling: gericht sturen, individu centraal, diversiteit in disciplines

A.1 Duidelijker aansturing van het programma 2015-2019. Om beter te kunnen inspelen op de vragen vanuit de partners en de maatschappij en om het pensioendebat flexibel te kunnen dienen, is op sommige punten een meer actieve sturing van het onderzoek nodig. Dit vereist een sterkere rol voor de directie in afstemming met de Raad van Toezicht en de Partner Research Council bij het bewaken van het onderzoek en de inrichting van de agenda voor belangrijke publicaties en events.

A.2 De diversiteit van betrokken wetenschappelijke disciplines voor beleidsgericht onderzoek zal verder worden vergroot, binnen de mogelijkheden van de hoge wetenschappelijke standaarden die Netspar hanteert. Bij het onderzoek naar de gedragsaspecten en communicatie en bij de toepassingsgerichte onderzoeken rond actuele beleidsvragen wordt samenwerking gezocht met andere disciplines. Speciale aandacht gaat hierbij uit naar de juridische, sociologische en psychologische

disciplines, alsmede naar communicatiewetenschappen, gezondheidswetenschappen en -economie.

Daarbij worden er kernonderzoekers aangezocht die niet alleen de betreffende projecten en activiteiten op deze thema's trekken en coördineren, maar er ook namens Netspar gezicht aan geven. Tevens is het streven een adviseur aan te trekken die de directie adviseert op kennisontwikkeling en -deling op individu-gerichte pensioenvraagstukken.

A.3 De *beschikbaarheid van micro data* is essentieel om beter inzicht te krijgen in het gedrag van het individu. Er komen steeds meer data beschikbaar ook bij de partners van Netspar, maar er bestaan ook nog belangrijke lacunes, o.a. bij de bestedingen van ouderen. Netspar zal zich inspannen om - samen met andere partijen als CBS, TNO en de partners - data beter toegankelijk te maken en aandacht te vragen voor verbetering van data op het gebied van de oude dag.

A.4 Om een *versnippering van schaarse middelen te voorkomen* en voldoende ruimte voor fundamenteel naast beleidsgericht onderzoek te borgen, worden onderzoeksgelden gericht op een beperkter aantal dragende onderzoekers. Tegelijk is een voldoende spreiding van de beschikbare middelen over de diverse onderzoeksthema's en daarmee disciplines van belang.

A.5 *Ruimte voor fundamenteel onderzoek.* De ruimte voor funderend onderzoek in de maatschappijwetenschappen neemt binnen universiteiten in het algemeen af. Netspar zal zich daarom blijven inspannen NWO en Europese onderzoeksfondsen te interesseren hierin een rol te vervullen. In 2016 staat een mogelijke continuering van de uitvoering van de Sociale Infrastructuur Agenda voor NWO op de agenda.

B. Kennisdeling: accent op toegankelijkheid, toepasbaarheid, internationaal leren

B.1 *Toepasbaar.* In de communicatie zal de nadruk sterker worden gelegd op het toegankelijk maken van onderzoek, de vertaling ervan naar de toepasbaarheid voor beleid en producten en het uitdragen van de toegevoegde waarde van Netspar door het tonen van wapenfeiten (publicaties, events etc.).

B.2 *Heldere, toegankelijke publicatiereeks.* In de nieuw te starten reeks 'Netspar Briefs' zullen vanaf 2015 belangrijke onderwerpen voor beleid worden behandeld op basis van een kernachtige analyse. En diverse bestaande reeksen Industry Papers, gericht op de financiering van de oude dag door fondsen en verzekeraars, worden met ingang van 2015 vereenvoudigd. Zowel de 'Briefs' als de Industry Papers zullen op een meer toegankelijke wijze worden ontsloten voor een breder publiek van professionals en betrokkenen in het domein van pensioenen en de oude dag. Daarbij wordt ook de voor het pensioenveld relevante pers actiever benaderd.

B.3 *Meer gezichtsbepalende onderzoekers.* Door de leiders van grote projecten, middels voldoende funding en ruimte voor fundamenteel onderzoek (zie A4), voor een wat langere periode aan Netspar te binden en nadrukkelijker namens Netspar te betrekken in de communicatie van (vooraf gekozen) onderzoeksthema's wordt het aantal boegbeelden vergroot en neemt de zichtbaarheid toe.

B.4 *Pro-actievere communicatie.* De geactualiseerde Netspar-strategie wordt vertaald naar een pro-actievere communicatie-aanpak gericht op de specialisten in de sector en wordt getoetst bij communicatiedeskundigen van de partners. Er wordt een nadere afbakening van de doelgroep gemaakt, bestaande middelen worden getoetst op effectiviteit en waar nodig aangepast en aangevuld met inzet van nieuwe communicatiemiddelen. Het streven is begin 2015 een gefaseerde verbeteraanpak voor te stellen.

B.5 Met ingang van het academisch jaar 2013-2014 zijn er binnen vier bestaande *masteropleidingen* van TiU zogeheten Netspar-tracks gestart. Hiermee kunnen meer studenten voor pensioen gerelateerd onderwijs worden geïnteresseerd met programma's toegesneden op verschillende afstudeerrichtingen. Ambitie is dat er per collegejaar circa 30 studenten een van de Netspar-tracks aan TiU succesvol afronden. Netspar verkent of er vanaf collegejaar 2015-2016 ook op andere universiteiten, zo mogelijk niet alleen binnen economische faculteiten, ook Netspar-tracks kunnen worden aangeboden, waarbij het totaal aantal studenten jaarlijks op circa 60 uit zou kunnen komen.

B.6 Het Netspar *internship programma* voorziet in toenemende mate in een behoefte van zowel studenten als partners. De reikwijdte van dit programma zal in 2015 verder worden vergroot, zowel m.b.t. betrokken opleidingen, disciplines als betrokken universiteiten en in nauwe samenwerking met de partners. Gestreefd wordt naar 20 (en bij uitbreiding van de tracks 35) stageplekken per jaar, waarbij Netspar zich inspant meer Nederlandstalige studenten te interesseren. Bezien wordt of in de behoefte van partners aan meerdere startmomenten per jaar invulling gegeven kan worden.

B.7 Het programma voor het *executive onderwijs* dat door TIAS in opdracht van Netspar wordt uitgevoerd, staat inmiddels als een huis. Met TIAS wordt onderhandeld over continuering van het huidige programma voor twee leergangen (2014/2015 en 2015/2016). Het programma evolueert op basis van de evaluaties van deelnemers en docenten.

In 2015 wordt met TiasNimbis nader onderzocht of er voldoende marktpotentieel is voor een internationaal vergelijkende pensioenmaster (gericht op kennisuitwisseling), die, bij een positieve uitkomst in 2016, zou moeten starten.

B.8 *Verstevigen van academische netwerk.* Om de internationale samenwerking tussen pensioenonderzoekers verder te versterken en tot een intensievere

kennisuitwisseling te komen, zal Netspar zich inspannen samen met onderzoekers uit o.a. de VS en Australië in 2015 tot een associatie te komen, die een jaarlijks congres organiseert en zich ontfemt over een bestaand internationaal wetenschappelijk tijdschrift van hoog wetenschappelijk aanzien. Bedoeling is de associatie qua inspanning low key te houden en daarmee de budgetten zeer beperkt te laten zijn. Sponsoring zou vanuit de deelnemende landen moeten komen. Getracht wordt internationaal opererende consultants een rol te geven en zo bij de funding van pensioenonderzoek te betrekken. Dit kan tot besparing voor Netspar leiden als dit in de plaats komt van een van de twee jaarlijkse International Pension Workshops.

B.9 Creëren van een onderzoeksnetwerk in Europa. Netspar gaat intensiever samenwerken met onderzoekers in Europa. Enerzijds om tot een betere kennisuitwisseling en valorisatie te komen en anderzijds om toegang te krijgen tot grootschalige onderzoeksbudgetten (Horizon 2020). Op basis van verwachte en concrete EU-calls haakt Netspar aan bij consortia en zoekt Netspar naar mogelijkheden om het netwerk te versterken bijvoorbeeld op het gebied van PhD onderwijs. Daarnaast gaat Netspar gericht allianties aan met onderzoeksinstituten op het gebied van pensioen en vergrijzing. Pensioenonderzoek is nog erg versnipperd. Met inzet van Netspar is in 2013 in Italië een eerste onderzoeksnetwerk voor pensioen en vergrijzing opgericht. Netspar zal zich inspannen om ook in andere Europese landen onderzoekssamenwerking te bevorderen. Tot slot is het van belang bestaande inhoudelijke contacten met EU-instanties warm te houden en de ingezette lijn van samenwerking via beleidsevents, zoals in 2012 (Parijs) en 2013 (Frankfurt), met directe betrokkenheid van partners, voort te zetten.

C. Versterking Netspar-netwerk; verbinden, relatiemanagement, eenvoud

C.1 Continuering commitment huidige partners en voortzetting overheidsprogramma. Het streven is voor 1 juli 2014 het commitment van de huidige partners voor het werkprogramma 2015-2019 te realiseren. Met het Ministerie van SZW vindt afstemming plaats over continuering van de participatie in het pensioeninnovatieprogramma van Netspar. Daarbij gaat het met name om onderzoek ten dienste van de door het kabinet beoogde stelselwijziging. Met de ministeries van VWS, BZK (wonen) en Algemene Zaken worden gesproken over participatie in die delen van het onderzoeksprogramma van Netspar, die gericht zijn op de integratie van pensioen, wonen en zorg.

C.2 Verbinden. Meer dan in het verleden stuurt de directie (in afstemming met de RvT en de PRC) op de onderzoeksthema's die aandacht verdienen en daarmee op de kalender van events en publiciteit. De lijn die eind 2013 is ingezet, om twee maal per jaar op een relevant onderwerp uit het pensioendeбат samen met deskundigen van de partners de stand van de discussie samen te vatten en in een event en paper aan de sector aan te bieden, wordt voortgezet.

C.3 *Intensivering van relatiemanagement met partners en financiers.* Kern is dat de sector en de overheid via het Netspar-netwerk zijn R&D-inspanningen weet te bundelen en gericht investeert met meerwaarde. Van belang is die meerwaarde helder te tonen en te communiceren.

Ervan uitgaande dat de huidige partners ook geïnteresseerd zijn aan het derde programma 2015-2019 is het zaak te blijven investeren in het bestaande netwerk. Dit vereist een regelmatig contact met individuele partners en afstemming met het collectief van partners, onder meer via de Partner Research Council en de Stichtingsraad. Maar evenzeer directe inhoudelijke contacten en het waar mogelijk betrekken van onderzoekers bij strategische vragen/studies van partners. Het relatiemanagement zal worden geïntensiveerd. Bedoeling is een duidelijk aanspreekpunt per partner te hebben. Het streven is minimaal twee partnerbezoeken per jaar te realiseren, waarbij desgewenst ook een pensioeninhoudelijk onderwerp door een onderzoeker toegelicht kan worden. Ook zal getracht worden het concept van het Netspar-team, waarbij alle medewerkers van een betreffende partner, die een link hebben met kennisontwikkeling of –deling van Netspar, onderling informatie uitwisselen en zorgen voor verspreiding van kennis binnen de eigen organisatie. Daarbij verdient het aanhaken van de afdeling Communicatie bij de partner aandacht.

C.4 *Vereenvoudiging structuur Netspar.* De organisatie van Netspar kent diverse gremia; dit draagt bij aan de betrokkenheid van de partners, maar maakt het geheel minder overzichtelijk. Om de toegankelijkheid van de Netspar-organisatie te vergroten zal de structuur kritisch tegen het licht worden gehouden. Het streven is tot een vereenvoudiging van de Netspar-gremia te komen. En het voornemen is tot een samenvoeging van de huidige Partner Research Council (PRC) en de Partner Education Council (PEC) te komen. Daarmee neemt de belasting voor de partner-organisaties af. Recent is al de rol van research coördinator komen te vervallen.

C.5 *Relatie met sociale partners.* Met de verbreding van het pensioendebat en de discussie over het pensioenstelsel wordt het relevant de sociale partners nauwer te betrekken. Ingangen daarvoor zijn er via events in samenwerking met de Pensioenfederatie en het Verbond van Verzekeraars, via Stichting Instituut Gak dat het onderzoek van Netspar steunt door de financiering van een tweetal leerstoelen, en via de SER, die regelmatig een beroep doet op expertise van Netspar bij adviesprojecten. Er wordt gewerkt aan plannen om de sociale partners directer bij de governance van Netspar te betrekken.

C.6 *Versterking netwerk.* Mede op basis van de verbreding van de onderzoeksagenda en het toenemend belang van de internationale context voor het nationale pensioendebat, ligt uitbreiding van het netwerk voor de hand en zal Netspar de mogelijkheden daartoe onderzoeken.

Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement

Bijlage I

Onderzoeksagenda van de toekomst

In de aanloop naar het nieuwe werkprogramma 2015-2019 zal de onderzoeksagenda in overleg met alle partners nader worden ingevuld. Een eerste inventarisatie van mogelijke onderwerpen is weergegeven in het onderstaande schema.

Mogelijke onderwerpen onderzoeksagenda 2015 -2019

Figuur 2: Mogelijke onderwerpen onderzoeksagenda 2015-2019

Levensstandaard

De centrale vraag is hoe de inrichting van het pensioenstelsel, pensioenproducten, en pensioencommunicatie kunnen bijdragen aan een levensstandaard van ouderen, die aansluit bij de levensstandaard voor pensionering. Hierbij dient rekening gehouden te worden met het zeer heterogene karakter van de bevolking. De eerste en tweede pijler vormen de basis voor het inkomen na pensionering, maar zullen in de toekomst niet vanzelfsprekend voor iedereen de garantie bieden op een in financieel opzicht zorgeloze oude dag. Dit vraagt om onderzoek naar de consequenties van huidig en toekomstig pensioen- en inkomensbeleid voor de welvaart van ouderen. Het pensioeninkomen op zich is hierbij niet het enige dat van belang is; het gaat om de toereikendheid van alle pensioenvoorzieningen, dus ook om opgebouwd financieel en niet-financieel vermogen, erfenissen, vermogen belegd in een eigen woning en de kosten van huisvesting, eventuele kosten veroorzaakt door afnemende gezondheid, langdurige zorg, etc.

Risico's

Het beschikbare en benodigde inkomen na pensionering hangt van veel (onzekere) factoren af. Dat geldt op individueel niveau (denk aan risico's rond gezondheid, gezinssituatie, waardeontwikkeling van de eigen woning etc.) en op collectief niveau (denk aan de toekomstige ontwikkeling van de AOW, collectieve lasten en kosten voor ouderenzorg). Het pensioenstelsel zorgt er (samen met overheidsvoorzieningen) voor dat deze risico's op een efficiënte manier worden verdeeld, en daarmee voor het individu beheersbaar worden. De concrete invulling van het pensioencontract speelt hierbij een belangrijke rol. In de afgelopen jaren is veel geïnvesteerd in het verbeteren van onze kennis op het gebied van financiële risico's, maar er staan nog belangrijke onderzoeksvragen open. Dit betreft de aard en omvang van risico's op de oude dag en de wijze waarop individuen zich het beste kunnen wapenen tegen deze risico's. Hierbij spelen flexibiliteit en individuele keuze een belangrijke rol, altijd rekening houdend met beperkte rationaliteit en keuzestress van (sommige) individuen. Een ander belangrijk thema betreft het systematisch ('macro') langlevensrisico. Verzekering tegen individueel langlevensrisico door pensioenen levert grote welvaartswinst op. Wanneer zich echter algemene schokken voordoen in de levensverwachting krijgt iedereen daarmee te maken. Het (her)verzekeren of intern delen van macro-langlevensrisico is een belangrijke vraagstuk voor zowel verzekeraars als pensioenfondsen. Is welvaartswinst te behalen, en zo ja hoeveel, indien jongeren en ouderen macro-langlevensrisico delen? En, tegen welke prijs zou een verzekering van het ene leeftijdscohort door een ander leeftijdscohort afgerekend kunnen worden?

Verdiepen

Inzicht in de inkomenspositie van ouderen vormt een belangrijke achtergrond voor het denken over de toekomst van het pensioenstelsel in Nederland. Van belang is hierbij om rekening te houden met de heterogeniteit en vaak grote inkomensrisico's. Voorbereidend hierop dient zich ook in de opbouwfase een aantal meer specifieke onderzoeksvragen aan. Denk aan vragen rond de verplichtstelling, de doorsneesystematiek, en de mate waarin mensen met keuzevrijheid rond pensioenen kunnen (en willen) omgaan. Hierbij zal de discussie over de vormgeving van het pensioencontract verdiepen, zowel voor bestaande collectieve stelsels, als voor meer individueel georiënteerde stelsels ('*smart DC*'). Ook de rol van het pensioenstelsel binnen de Nederlandse economie blijft aandacht vragen; alleen al door de grote omvang heeft regelgeving rond pensioenen vaak directe invloed op de Nederlandse economie. Nederland staat in de zoektocht naar het pensioenstelsel van de toekomst niet alleen; bij alle in het schema genoemde onderwerpen biedt internationaal vergelijkend onderzoek mogelijkheden om te leren van het buitenland.

Aspecten oude dag

Bij het nadenken over toekomstige pensioenen komt men onvermijdelijk ook uit bij andere aspecten van de oude dag. Micro-economisch onderzoek kan bijdragen aan inzicht in de uiteenlopende inkomens- en vermogenssituatie van individuen op hun oude dag, de relatie met hun spaargedrag, de woonsituatie, de arbeidsgeschiedenis en de belangrijke gebeurtenissen zoals huwelijk, geboorte, verlies van partner etc. Waar het inzicht in inkomen en inkomensverschillen in de uitkeringsfase door middel van recent onderzoek sterk is toegenomen, onder andere door de beschikbaarheid van gedetailleerde inkomens- en pensioengegevens, staat een meer integrale benadering nog in de kinderschoenen. Bij een dergelijke integrale benadering wordt bijvoorbeeld ook gekeken naar uitgavenspatronen en behoeften, kosten van zorg en de mogelijke rol van het sociale netwerk en mantelzorg. Speciale aandacht is hierbij geboden voor heterogeniteit en mogelijk kwetsbare groepen (voormalig zelfstandigen, weduwen, gescheiden vrouwen en mannen, mensen met onvolledige AOW, etc.).

Informeren en kiezen

Uiteraard begint een goed pensioen in de opbouwfase. Ook hier valt nog veel te doen. Het is inmiddels wel voor iedereen duidelijk dat consumenten niet altijd de beslissingen nemen die het meest in hun eigen belang zijn, zeker als het gaat om complexe beslissingen met lange termijn implicaties en risico's die moeilijk te overzien zijn; pensioenbeslissingen dus. Veel mensen missen de kennis en financiële geletterdheid, of de betrokkenheid die noodzakelijk is om de beschikbare pensioeninformatie tot zich te nemen en daar iets mee te doen indien nodig. Gedragseconomische en psychologische factoren spelen een grote rol. Steeds zien overheid en pensioenuitvoerders het als hun taak om niet alleen informatie te geven over het redelijkerwijs te verwachten inkomen en het risico daarin, maar ook om mensen zich ervan bewust te maken of dit toereikend is in de individuele situatie. Vervolgens, zeker zo belangrijk, willen ze mensen stimuleren beslissingen te nemen, die hun uitzicht op een voor hen toereikend pensioen verbeteren. Daarbij gaat het niet alleen om aanvullende pensioenbesparingen in derde pijlerproducten, maar ook om andere beslissingen, zoals grote bestedingen (de aankoop van een huis en de bijbehorende keuze van een hypotheek), of beslissingen om in een gegeven stadium van de levensloop meer of minder te gaan werken. In het algemeen is bekend dat keuzearchitectuur (welke keuzes worden aangeboden, op welk moment en in welke vorm, bijvoorbeeld de 'stille/default keuze' als er geen actie wordt ondernomen) een belangrijke rol speelt. Er is echter nog maar weinig bekend over wat dat betekent voor pensioencommunicatie, de aan te bieden pensioenproducten, en de verschillende rollen van pensioenuitvoerder, werkgever en overheid in het geven van pensioenadvies. Ook is hier een spanningsveld tussen enerzijds generieke procedures en convenanten (of bij wet vastgelegde afspraken), en anderzijds de heterogeniteit van groepen in hun voorzieningen en behoeften.

Werk na pensioen

Ten slotte speelt de overgang van opbouw- naar uitkeringsfase een cruciale rol. Een financieel houdbaar pensioenstelsel begint bij een hogere arbeidsparticipatie van ouderen. De mogelijkheden van meer keuzevrijheid met betrekking tot de pensioneringsdatum, geleidelijke pensionering (minder werken en een gedeeltelijk pensioen), werken na pensionering en de gevolgen daarvan voor de levensstandaard op de oude dag verdienen meer aandacht. Daarbij komen ook aspecten van de vraagkant van de arbeidsmarkt aan de orde, zoals leeftijdsdiscriminatie bij werving en ontslag, de relatie tussen verdien capaciteit en gezondheid op oudere leeftijd, de houding van de werkgever ten opzichte van oudere werknemers, etc. Ook op het puur financiële vlak liggen nog de nodige vragen over de vormgeving van een goede conversie van opbouw naar uitkering, zoals renterisico's en de mogelijkheid om ook na pensionering risicovol te blijven beleggen.